

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

10

*Rimantas Miknys
Lietuvos demokratų partija
1902-1915 metais*

1995

**LIETUVIŲ
ATGIMIMO ISTORIJOS
STUDIJOS**

*Skiriu Motinai ir
šviesiam Tėvo atminimui*

ISSN 1392-0391

Mykolo Römerio 120-osioms metinėms

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

10

Rimantas Miknys

Lietuvos demokratų partija 1902-1915 metais

VILNIUS

A. Varno personalinė įmonė

1995

UDK 947.45.052

Li-191

Redakcinė kolegija:

Antanas Kulakauskas

Česlovas Laurinavičius

Raimundas Lopata

Rimantas Miknys

Egidijus Motieka (vyriausiasis redaktorius)

Vladas Sirutavičius

Giedrius Subačius

Antanas Tyla

Knyga išleista su finansine

ATVIROS LIETUVOS FONDO parama

ISBN 9986-491-22-3

© Rimantas Miknys, Lietuvos istorijos institut

TURINYS

PRATARMĖ	7
ĮVADAS	8
1. LIETUVIŲ DEMOKRATŲ PARTIJOS KŪRIMASIS IR 1902 - 1904 METŲ POLITINĖ-SOCIALINĖ PROGRAMA	16
1.1. LDP ištakos ir prielaidos	16
1.2. LDP steigimas	27
1.3. LDP pagrindinės programinės nuostatos ir jų įtaka partijos organizavimui	32
2. LIETUVIŲ (LIETUVOS) DEMOKRATŲ PARTIJOS ORGANIZACINIS IR VISUOMENINIS-POLITINIS VEIKIMAS 1905 METAIS	44
2.1. LDP organizacinės problemos, jų sprendimas ir rezultatai	45
2.2. LDP visuomeninė-politinė veikla ir partijos naujų programinių nuostatų formavimas	61
3. LIETUVOS DEMOKRATŲ PARTIJA 1906 - 1915 METAIS	94
3.1. LDP organizacinės evoliucijos ir veiklos ypatumai	96
3.2. LDP politinės-socialinės programos bruožai	128
3.3. Tautiniai-politiniai LDP veiklos aspektai	142

IŠVADOS	168
PRIEDAI	173
LENTELĖS.....	174
LIETUVOS DEMOKRATŲ PARTIJOS PAGRINDINIAI DOKUMENTAI	184
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA	218
STRESZCZENIE	226
RÉSUMÉ.....	238
TRUMPINIAI	249
ASMENŲ RODYKLĖ.....	250

1.2. LDP STEIGIMAS

1898-1902 m. "Varpe" buvo atvirai prabylama apie lietuvių visuomenės socialinę ir idėjinę diferenciaciją. Nuosaikieji varpininkai (J. Kriaučiūnas, J. Jablonskis, P. Vileišis, A. Vileišis), ištikimi tautinės vienybės šalininkai (J. Vileišis, Antanas Smetona), siekdami visos tautos konsolidacijos kovoje su Rusijos caro valdžia, žiūrėjo pavojų šiam procesui kaip tik minėtame reiškinyje. Partijų kūrimasis, jų akimis, galėjo skatinti idėjinę diferenciaciją ir skaidyti tautinį judėjimą.

1898 m. J. Vileišis partijų kūrimąsi to meto lietuvių visuomenėje laikė "Kaino ugnele", nes joje nematė aiškesnių socialinių ir idėjinių prieštaravimų. Pasak jo, tai vos ne mados, atėjusios iš Vakarų Europos, apraiška Lietuvoje. Bet tai, kas normalu ir natūralu Europos laisvoms tautoms, laisvai visuomenei, jo manymu, Rusijos imperijos engiamai tautai per didelė prabanga³⁸. Polemizuodamas su juo, socialdemokratas V. Sirutavičius, priešingai, įrodinėjo, jog socialiniai prieštaravimai Lietuvoje yra ryškūs ir objektyvūs, t.y. sąlygoti kapitalizmo raidos³⁹. Juos kėlė engėjų (dvarininkų, pramonininkų, turtingų ūkininkų) ir skriaudžiamųjų (dvaro, kumečių, fabriku darbininkų, "ordinarčikų"-žemininkų) santykiai. Be to, jis pabrėžė, kad vidutiniai ūkininkai, pagrindinė tautinio judėjimo atrama, "ekonomiškai ir politiškai stipriausias Lietuvos luomas", taip pat skaidosi:

*"Dalis jų įgyja turtus (žemę ir pinigus), pradeda vesti visokių gešeftus, o iš antros pusės pulkai žmonių nustoja žemės ir turėdami, tik rankas ir pilvą, jieško peno kūnui..."*⁴⁰

Jis nurodė dėl švietimo didėjančius idėjinius skirtumus tautiniame judėjime tarp "gamtiškai-materialistiškos pažiūros" propaguotojų, prie ku-

³⁴ Blinda [P. Višinskis], ""Credo". Kilk ir kelk", *Varpas*, 1901, nr. 5, p. 50; Homo novus [V. Sirutavičius], "Vardan teisybės", *Varpas*, 1899, nr. 3, p. 37; Barzdyla Jonas [J. Biliūnas], "Piešinėlis apie mūsų inteligentus", *Varpas*, 1902, nr. 7, p. 151-152; Berželis [J. Vileišis], "Darbas legališkas ir revoliucinis", p. 35.

³⁵ Blinda [P. Višinskis], ""Credo". Kilk ir kelk!" p. 50.

^{*} 1904 m. draugija buvo legalizuota ir pasivadino "Vilniaus lietuvių savišalpos draugija". Jos veikla liko ta pati - kultūrinė ("Korespondencijos", *Varpas*, 1904, nr. 5, p. 78-79)

³⁶ Z. Toliušis, Jonas Vileišis (Trumpa biografija), NB, f. 66-33, l. 294-296; P. Matulionis, Kaip lietuviai spietėsi Vilniuje, VUB, f. 1-E 186, l.1-3.

³⁷ Plačiau apie tai žiūrėti: R. Miknys, ""Varpo" bendradarbiai ir varpininkų spaudos leidinių korespondencijos", in *Jaunųjų istorikų darbai* (Tezės), Vilnius, 1987, p. 152-153.

³⁸ Berželis [J. Vileišis], "Iš šiaurės padangės", *Varpas*, 1898, nr. 3/4, p. 56-57.

³⁹ Homo novus [V. Sirutavičius], "Vardan teisybės", p. 2.

⁴⁰ Ibid., p. 3.

rių priskyrė ir varpininkus, bei Lietuvos "stipriausios partijos" - katalikų konfesinės inteligentijos, kuri *"pripažįsta tautišką judėjimą tik ant tiek, kiek jis apgina katalikišką tikėjimą nuo schizmos [stačiatikybės. - R.M.]"*⁴¹. V. Sirtutavičius pripažino politinių partijų reikalingumą ir pažymėjo, kad *"kova tarp liet. partijų (tik dora, teisinga) nieko nekenkia tautiškam judėjimui, priešingai ji sujudina visus kampus mūsų Tėvynės, žadina iš miego ir pastiprina naujas spėkas"*⁴².

Ten pat buvo nurodyta, jog partijas vienija bendri tautos išsivadavimo uždaviniai, o skiria įvairių visuomenės sluoksnių interesų atstovavimas. Tačiau taip galima geriau įsigilinti į atskirų socialinių sluoksnių siekius, o po to bandyti juos derinti.

Naują impulsą diskusijai davė P. Višinskio straipsnis 1901 m. "Varpo" 5-6 Nr. "Ko mums šiandien trūksta?", kuriame jis įrodinėjo, jog tautinį judėjimą būtina kreipti aiškia politine vaga, ir todėl varpininkams pirmiausiai reikalinga parengta politinė programa⁴³. Tokios programos apmatus jis pateikė tame pačiame bei kitame numeryje paskelbtame straipsnyje "Credo". Jo nuomone, svarbiausias liberalų varpininkų tikslas turėjo būti nepriklausoma Lietuva, o didžiausias priešas - caro valdžia⁴⁴. P. Višinskis kritikavo nuosaikiuosius varpininkus, jų kultūrinį veikimą: jis pažymėjo, kad ne knygelės apie "gaspadorystę", "kaip kiaules auginti" (galvoje buvo turimas, matyt, P. Vileišis), bet politinės teisės ir laisvės gali garantuoti žmogaus ir tautos gerovę⁴⁵. Kartu jis pabrėžė lietuvių tautinio judėjimo demokratiškumą, pripažino būtinumą gerbti kitų Lietuvos tautų (rusų, lenkų, žydų, latvių) kultūrinės-tautinės teises, pasmerkė šovinizmą⁴⁶. Atsiliepdamas į P. Višinskio mintis, J. Biliūnas 1902 m. "Varpo" 7 Nr. straipsniu "Piešinėlis apie mūsų inteligentus" pritarė jo programiniams politiniams tikslams, bet griežtai kritikavo "Credo" nenuoseklumą, principų miglotumą⁴⁷. Jis įrodinėjo, jog politinė kova su Rusijos caro valdžia neįmanoma be partijos. Ji būtina kaip įrankis P. Višinskio paskelbtai politinei programai įgyvendinti. Partija, pagal jį, gali padėti suburti idėjinius bendraminčius, kurie ieškos būdų ir priemonių minėtam "idealui" pasiekti⁴⁸. J. Biliūnas ypač atkreipė dėmesį į partijų reikšmę politizuojant tautinį judėjimą, darant jį aukštesnio lygio.

*"Kai kurie bijo ir neapkenčia naujai gimusių partijų, bet man rodos, tose partijose, jei jos tiktai organizuotos, negalima matyti nė jokio pavojaus tautiškam judėjimui. Priešingai, ta tauta tvirta, kurioj yra stiprios, organizuotos su išdirbtomis programomis partijos, kur visas tautiškas darbas padalintas yra tarp atskirų, nors ir nesutinkančių partijų. Toks padalinimas triuso butinai reikalingas prie dabartinių sąlygų ir rodo tik tai sustiprėjimą tautiško organizmo"*⁴⁹.

Taigi ši teorinė diskusija galutinai įrodė liberalų varpininkų partijos kūrimo būtinumą. Kaip matyti iš laikraščio redaktoriaus J. Bagdono susirašinėjimo su M. Zauniūte, besirūpinusia "Varpo", "Ūkininko" finansais, leidyba, bei jai padėjusiu V. Mickevičiumi-Kapsuku, jau 1901 m. balandžio mėn. partijos klausimas buvo iškilęs ir praktiškai: "*Reik būtinai organizuotis į Partiją. Vasara reik skubintis susiprasti. Man rodosi sekasi pažinti žmones ir būtų galima pasirinkti geresnius vyrus*"⁵⁰, - rašė J. Bagdonas.

Lapkričio mėnesį jis vėl nekantraudamas klausinėjo abu apie partijos organizavimo reikalus, jos pavadinimą⁵¹. 1902 m. rugpjūtį organizaciniai partijos klausimai iš esmės jau buvo išspręsti, nes J. Bagdonas 1902 m. rugpjūčio 11 d. laiške P. Višinskiui nurodinėjo, jog tolesnis "Varpo", "Ūkininko" ir "Naujiečių" leidimas yra LDP rūpestis, o partijos pagrindiniai pajamų šaltiniai, jo nuomone, turėjo būti narių mokesčiai, laikraščių prenumerata, knygų prekyba ir aukos⁵².

Netrukus, 1902 m. spalio 17 (30) d., Šiaulių aps. grafo Vladimiro Zubovo Dabikinės dvare įvyko eilinis varpininkų suvažiavimas, tapęs LDP steigiamuoju (žr. 2 lentelę). Pasirašyti nutarimų protokolai rodo, kad jame dalyvavo J. Biliūnas, Petras Avizonis, P. Višinskis, K. Grinius, S. Matulaitis, A. Rucevičius, J. Vileišis, A. Bulota, Antanas Avizonis, J. Bagdonas, Jonas Sabas, Jurgis Šaulys, Vladas Putvinskis, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, V. Mickevičius-Kapsukas, M. Zauniūtė. Suvažiavimo pirmininkas buvo P. Višinskis, sekretorius - A. Bulota⁵³; daugumą iš esmės sudarė radikalieji varpininkai, be to, tokie kaip J. Biliūnas, V. Mickevičius-Kapsukas, jau tuomet linko prie socialdemokratų ar tokie buvo (S. Matulaitis). J. Vileišis dalyvius yra suskirstęs į "liaudininkus revoliucionistus" (radikalieji

⁴¹ Idem, *Varpas*, 1899, nr. 2, p. 21.

⁴² Ibid., p. 22.

⁴³ Blinda [P. Višinskis], "Ko mums šiandien truksta?", *Varpas*, 1901, nr. 5, p. 50.

⁴⁴ Blinda [P. Višinskis], "'Credo'. Kilk ir kelk!", p. 50.

⁴⁵ Ibid., p. 51.

⁴⁶ Idem, *Varpas*, 1901, nr. 6, p. 61.

⁴⁷ Jonas Barzdyla [J. Biliūnas], "Piešinėlis apie mūsų inteligentus", p. 152-153.

⁴⁸ Ibid., p. 153.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ J. Bagdono laiškas M. Zauniūtei (1901 04 ?), VUB, f. 1-F604, l. 87.

⁵¹ J. Bagdono laišakai M. Zauniūtei ir V. Mickevičiui-Kapsukui (1901 11 10 ir 11 08), *ibid.*, l. 101, 107.

⁵² J. Bagdono laiškas P. Višinskiui (1902 08 11), *ibid.*, l. 134.

⁵³ "Iš Lietuvos demokratų partijos archyvo (1902-1905)", p. 209.

varpininkai), "ekonomistus" (socialdemokratinių pažiūrų atstovai) ir į evoliucionistus, tautininkus ar realistus (nuosaikieji varpininkai)⁵⁴. Todėl ir suvažiavime vėl kilo nesutarimų, ginčuose buvo ieškoma kompromisų.

P. Višinskis, gynęs radikalų pozicijas, kėlė savo "Credo" esminius teiginius ir reikalavo laikytis vieningos politinės linijos, privalomos visiems demokratams. Visi dalyviai sutarė, jog su Rusijos caro valdžia kovoti būtina. Tačiau nevienodai suprato, kurių priemonių reikia imtis bei kurio mis jėgomis remtis. Pagrindine tautinio judėjimo jėga P. Višinskis laikė valstietiją, ypač vidutinę, kaip gausiausią Lietuvos visuomenės sluoksnį. Evoliucionistų pozicijas gynęs A. Smetona linko remtis pasiturinčiais valstiečiais (ūkininkais), net dvarininkais, dvasininkais, nes jie taip pat pasisaką prieš Rusijos caro valdžią. J. Biliūnas reikalavo vienytis su darbininkais ir kaimo proletarais; tautinį klausimą sieti su socialiniu. P. Višinskis dėl taktikos nesutiko su nuosaikiais, kurie sakė, jog reikia kelti valstiečių (ūkininkų) kultūrą, gerinti jų ekonominę būklę ir be reikalo neerzinti valdžios. Jis kalbėjo apie kovą be išlygų⁵⁵.

Suvažiavimas oficialiai įkūrė Lietuvių demokratų partiją ir išrinko 3 žmonių vadovybę [komitetą] (žr. 2 lentelę). Nutarime buvo rašoma:

*"LDP - V. [Varpo. - R.M.] ir Ū. [Ūkininko. - R.M.] pakraipos žmonės, radikalų partija. Prie jos priguli tuo tarpu 15 žmonių [?], bet tai nereiškia visų prijaučiančių V. ir Ū."*⁵⁶.

Niekur nepavyko aptikti užuominų, kodėl partijos pavadinimui buvo pasirinktas demokratų vardas. Primename, kad liberalų vardas yra išvestinis, t.y. istoriografinis. Kaip pažymėjo V. Trumpa, patys varpininkai savęs tuomet taip nevadino - tiesiog laikė liaudies, tautos laisvės, demokratijos šalininkais. Todėl logiška, kad pavadinime - demokratų, o ne liberalų vardas.

Matyt, P. Višinskio parengto projekto pagrindu nutarimuose bendrais bruožais buvo nusakyta partijos organizavimas ir funkcionavimo principai. Partijos nariu galėjo būti asmuo, kuris laikosi partijos programos ir yra patvirtintas jos komiteto. Komitetas, suvažiavimo renkamas vieneriems metams, turėjo teisę šaukti suvažiavimą, rinkti ir atleisti laikraščių redaktorius, aiškintis nesutarimus tarp redaktorių ir bendradarbių, pats galėjo pasirinkti naują komiteto narį vietoj pasitraukusiojo. Be to, komitetas buvo atsakingas už vedamuosius "Varpo" straipsnius. Buvo pažymėta, jog *"LDP talpina straipsnius atitinkančius programą"*. Suvažiavimuose galėjo dalyvauti ne tik nariai, bet ir pakviesti svečiai. Nors LDP nariams oficialiai buvo draudžiama *"būti nariu kitų lietuviškų konspiratyvių partijų"*, bet bendradarbiauti su jomis nebuvo užginta. Partijos pagrindiniu spaudos organu pasirinktas "Varpas". Šalia jo toliau buvo leidžiamas "Ūkininkas" bei, stengiantis išvengti skilimo su "taikaus darbo" ir tautinės vieny-

bės idėjos propaguotojais nuosaikiais varpininkais, - "Naujienos"⁵⁷. Tarp kita ko, atskiru suvažiavimo nutarimų punktu buvo pažymėta: "*Naujienos turi būti nekaltos ir prieš valdžią, ir prieš kunigus*"⁵⁸. Taigi organizaciniu požiūriu susikūrusi partija buvo labai silpnai organizuota, nes stengėsi išlaikyti "Varpo" liberaliąsias tradicijas.

Pažymėtina, kad suvažiavimo nutarimuose išdėstyti partijos organizavimo ir funkcionavimo principai buvo papildyti specialiais antrojo LDP suvažiavimo 1903 m. rugpjūčio 15-16 (28-29) d. nutarimais. Faktiškai abiejų suvažiavimų nutarimai dėl partijos organizacinės struktūros sudarė jos įstatus. Papildant buvo aiškiau apibrėžta narystė. Be ankstesnių reikalavimų, nariui buvo numatytas vienerių metų kandidato stažas, o jo narystę vienbalsiai privalėjo tvirtinti suvažiavimas. Narys privalėjo mokėti LDP išdui dalį savo pajamų, rinkti partijai aukas ir "šelpiti ją raštais", kurti kuopas ir draugijas, kurios veiktų LDP idėjine kryptimi. Kiekvienas narys savo veiklos ataskaitą turėjo pateikti suvažiavimui⁵⁹. Suvažiavimuose aiškiai buvo nurodytos aukščiausiosios partijos valdžios funkcijos: "*Seimas tai vyr. LDP valdžia, kuri peržiūri dalyvių teises, pasirenka sau vadovą ir sprendžia apie seimo programą*"⁶⁰.

Partijos programai parengti steigiamajame suvažiavime buvo sudaryta 5 žmonių komisija (P. Višinskis, K. Grinius, J. Vileišis, J. Šaulys, F. Bortkevičienė)⁶¹, kuri turėjo sukurti jos projektą ir atspausdinti ne vėliau kaip tą pačių metų "Varpo" 12 Nr.

Atkreiptinas dėmesys, jog partija susikūrė kaip nelegali organizacija. Ji tokia išliko per visą savo veiklos laikotarpį - 1902-1915 m. Rusijos valdžia iš esmės iki 1905 m. iš lietuvių tautinio judėjimo aktyvo jos neišskyrė, o LDP veikėjus laikė vadinamosios "lietuvių partijos" dalyviais⁶². Po 1905 m. tik

⁵⁴ Jono Vileišio pastabos dėl J. Bagdono atsiminimų (1939), MAB, f. 12-666, l. 1.

⁵⁵ Ibid.; A. Petrika, *op. cit.*, p. 80-81.

⁵⁶ "Iš Lietuvių demokratų partijos archyvo", p. 209.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ 1903.08.15-16 (28-29) LDP seimo protokolas, VUB, f. 1-F614, l. 61.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ J. Bagdonas, "Iš varpininkų veiklos", p. 30.

⁶² Rusijos Vidaus reikalų ministerijos Policijos departamento Ypatingojo skyriaus viršininko slapto pranešimas pasienio punktų žandarų viršininkams (1903 03 22 (04 03)). [Prašo sekti ir stebėti J. Vileišį], Rusijos SRCVA, f. 102, Ypatingasis skyrius, ap. 1903 m., b. 352, l. 1-2; Kauno gubernijos Žandarų valdybos viršininko pranešimas Policijos departamentui (1905 05 20 (06 02)). [Apie P. Višinskio politinį patikimumą], Rusijos SRCVA, f. 102, Raštvedyba-3, ap. 1905, b. 264, d. 35, l. 25-25a.

kartais valdžios pareigūnų ataskaitose šmėkštelėdavo tautinių demokratų vardas⁶³, bet dažniausiai partijos nariai buvo tapatinami su socialdemokratais. 1902-1915 m. policijos agentų sekami ir Rusijos valdžios represijas patyrę J. Vileišis, K. Grinius, F. Bortkevičienė, A. Rimka ir kiti neretai buvo traktuojami kaip LSDP nariai⁶⁴.

1.3. LDP PAGRINDINĖS PROGRAMINĖS NUOSTATOS IR JŲ ĮTAKA PARTIJOS ORGANIZAVIMUI

Kaip ir buvo numatyta, 1902 m. "Varpo" 12 Nr. buvo išspausdintas LDP programos projektas. J. Vileišis atsiminimuose teigė, kad jį surašęs jis vienas, o partijos Centro komiteto ir komisijos nariai ne kartą diskutavę dėl atskirų teiginių ir redakcijos⁶⁵. Tačiau LDP archyve išlikęs projekto rankraštis⁶⁶ rašytas P. Višinskio, o taisytas, papildytas J. Vileišio. Beje, ir J. Bagdonas yra minėjęs, jog svarbiausi skyriai ("I. Musų siekiai; II. Musų reikalavimai") buvo rengti P. Višinskio⁶⁷. Taigi P. Višinskį ir J. Vileišį galima laikyti pagrindiniais projekto autoriais. Vienaip ar kitaip, akivaizdu, jog jo pagrindą sudarė P. Višinskio "Credo" teiginiai. Todėl projektas atspindėjo visų pirma radikaliųjų liberalų nuostatas.

Pagrindiniai tautinio judėjimo programos reikalavimai - tautiniai-kultūriniai - šiame projekte buvo numatyti visiškai realizuoti tik įgyvendinus politinius siekius. Politinį Lietuvos atgimimą, garantuojantį jos egzistenciją, laikydama pagrindiniu tautos tikslu, liberalioji inteligentija čia pirmą kartą artimesniais ir tolesniais partijos veiklos orientyrais aiškiai skelbė Lietuvos autonomijos etnografinėse ribose ir nepriklausomos Lietuvos siekius: "*Laisva ir nepriklausanti kitoms tautoms ir viešpatystėms Lietuva - tai tolimesnis siekis mūsų Lietuvių Demokratų Partijos [...] Tai tegali įvykti tik išgavus pilną Lietuvos autonomiją etnografiškose ribose*"⁶⁸.

Todėl svarbiausias partijos veiklos uždavinys buvo visapusiškas tautos ugdymas, jos paruošimas šioms siekiams. Suprantant, kad toks darbas Rusijos imperijos režimo sąlygomis sunkiai įmanomas, buvo numatoma "*eiti išvien su kilstančiomis prieš dabartinę valdžią Maskolijos [Rusijos. - R.M.] partijomis*", solidarizuotis su suomiais, latviais, ukrainiečiais, baltarusiais visų pirma už platesnių politinių laisvių iškovojimą, kelti tautinę kultūrą, savimonę ir politinį susipratimą. Čia pat buvo patikinta, jog tuo LDP nepasitenkins: "*Tardami "Lietuva - lietuviams", mes trokštame išgauti mūsų tautai tokią politišką tvarką, kuriai esant lietuviai galėtų patys save valdyti, nepriklausydami svetimiesiems, o kultūriškas jų ugis nebutų trukdomas svetimtaučių*"⁶⁹.